

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВА СВОЄРІДНІСТЬ ЗБІРКИ КОРОТКОЇ ПРОЗИ ІДИ ФІНК «САД ВІДПЛИВАЄ»

Оксана ЛАБАЩУК

*доктор філологічних наук,
професор кафедри української та зарубіжної літератур
і методик їх навчання
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль
ORCID: 0000-0001-6000-7237
lagoshnyak@ukr.net*

Катерина ЗДОР

*магістрантка
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль*

У статті досліджується коротка проза ізраїльської письменниці Іди Фінк зі збірки «Сад відпливає» з погляду її жанрово-стильових особливостей. До уваги береться факт приналежності письменниці до першого покоління літераторів, які в художній формі осмислювали трагедію Голокосту, самі були його свідками та жертвами, носіями травматичного досвіду, що мало великий вплив на тематику, головні мотиви і стиль творів. Здійснено цілісний аналіз структури збірки, внаслідок якого виділено три групи короткої прози за хронологічним принципом зображення трагедії геноциду єврейського народу в час Другої світової війни, а саме: твори про довоєнні події та початок окупації, твори про масові вбивства євреїв або катастрофу, твори про повоєнні події. Обґрунтовано умовність такої класифікації, оскільки кожен окремий твір, віднесений до певної групи, містить у собі цілий комплекс різних мотивів, ідей, фактів, деталей, зміщення чи поєднання різних часових пластів. Показано, що приналежність до тієї чи іншої тематично-часової групи не завжди визначає місце твору в структурі цілої збірки, тобто авторка як укладачка не завжди дотримується хронології Голокосту, перемішуючи спогади про довоєнне мирне життя та твори повоєнної тематики задля поглиблення загальної картини трагедії. Закцентовано на головній особливості письма Іди Фінк, що полягає у створенні власної художньої концепції «відтинків часу», яка є одночасно і засобом змалювання картини катастрофи, і самодостатнім образом трагічного досвіду її народу та власного життя. Серед жанрового різноманіття збірки виділено та проаналізовано автобіографічні та біографічні оповідання, оповідання з ознаками трактату, новели про акції та безсюжетні новели.

Ключові слова: автобіографізм, «відтинки часу», Голокост, жанр, коротка проза, травматичний досвід, часопростір.

GENRE AND STYLE FEATURES OF IDA FINK'S COLLECTION "THE GARDEN FLOATS AWAY"

Oksana LABASHCHUK

*Doctor of Philological Sciences,
Professor at the Department of Theory and Methodology of Ukrainian
and World Literature*

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

2 Maksyma Kryvonosa str., Ternopil

ORCID: 0000-0001-6000-7237

lagoshnyak@ukr.net

Kateryna ZDOR

Master's Student

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University,

2 Maksyma Kryvonosa str., Ternopil

The article examines the short prose of the Israeli writer Ida Fink from the collection "The Garden Floats" from the point of view of its genre and stylistic features. It is significant that the writer belongs to the first generation of writers who interpreted the tragedy of the Holocaust in an artistic form, who were themselves its witnesses and victims, bearers of traumatic experience, which had a great impact on the subject matter, main motives and style of the works. A comprehensive analysis of the structure of the collection was carried out, as a result of which three groups of short prose were distinguished according to the chronological principle of depicting the tragedy of the genocide of the Jewish during the Second World War: works about pre-war events and the beginning of the occupation; works about mass murders of Jews or the catastrophe; works about post-war events. The conventionality of such a classification is justified, since each individual work belonging to a certain group contains a whole complex of different motives, ideas, facts, details, displacement or combination of different time layers. It is shown that belonging to one or another thematic and temporal group does not always determine the place of the work in the structure of the entire collection, i.e. the author as a compiler does not always follow the chronology of the Holocaust, mixing memories of pre-war peaceful life and works with post-war themes, in order to deepen the overall picture of the tragedy. Emphasis is placed on the main feature of Ida Fink's writing, which consists in creating her own artistic concept of "shades of time", which is both a means of depicting a disaster and a self-sufficient image of the tragic experience of both her people and her own life. Among the genre diversity of the collection, autobiographical and biographical stories, stories with the features of a treatise, action novels and storyless novels were selected and analyzed.

Key words: *autobiography, "shades of time", Holocaust, genre, short prose, traumatic experience, space and time.*

Постановка проблеми. Ізраїльська письменниця Іда Фінк належить до покоління, яке стало свідком геноциду єврейського народу на теренах Східної Європи в час німецької окупації. Завдяки підробленим документам їй разом із сестрою Ельжбетою (існує версія, що сестру насправді звали Гелена, а в автобіографічному романі «Подорож» вона зображена під іменем Ельжбета) вдалося врятуватися. Під чужими іменами вони протягом трьох років працювали на примусових роботах у Німеччині. Після закінчення війни Іда перебралася до Польщі. Писати Іда Фінк почала у зрілому віці (60 років). Темою творів стали спогади про пережиту катастрофу – як її власні, так і зібрані в інших очевидців. За свідченням письменниці, це стало можливим, коли біль втамувався і зумів говорити.

Літературна спадщина авторки невелика за обсягом, проте містка за змістом та оригінальна за формою. Іда Фінк писала польською мовою. Одним із важливих свідчень непересічності внеску письменниці в літературу Ізраїлю є факт її нагородження у 2007 році літературною премією Пінхаса Сапіра, якою відзначають кращих ізраїльських письменників, що пишуть івритом. Іда Фінк стала першою польськомовною авторкою, що її отримала. Твори письменниці перекладено багатьма мовами, зокрема англійською, німецькою, нідерландською, італійською, норвезькою, данською, французькою. Для українськомовних читачів та дослідників вони стали доступними з 2017 року, коли «Видавництво Старого Лева» випустило друком роман «Подорож» в перекладі Наталки Римської. Через 4 роки у тому ж видавництві побачила світ збірка короткої прози Іди Фінк «Сад відпливає» (у перекладі Наталки Римської).

Дослідники творчості письменниці відзначають унікальність стилю її письма. Польський літературознавець Бартоломій Крупа вказує на специфічність, індивідуальність і впізнаваність мови. Він писав: «Іда Фінк поєднує надзвичайне напруження і драматичні події Голокосту з чистими і лаконічними реченнями. Її оповідання короткі й часто з виразними закінченнями. Критики називали це тихим криком» [1].

Тетяна Федорів, досліджуючи біографію та твори письменниці, акцентує на питаннях образу Збаража в романі та оповіданнях Іди Фінк. Йдеться про місто, в якому минуло дитинство і юність майбутньої письменниці, де їй довелося стати свідком жакливого геноциду, втратити матір і майже всіх родичів, а згодом зробити його центром художнього простору своїх творів. Дослідниця зазначає, що «місто Іди Фінк та його мешканці зі сторінок її «Подорожі» стали нагодою для мандрівки у часі і просторі для нас, котрі мешкаємо тут і тепер... Вдивляючись в обличчя тих, котрі народились тут перед нами, розуміємо і відчуваємо велику трагедію маленького містечка» [2]. А ще Т. Федорів зізнається, що проза Іди Фінк спонукала її по-особливому подивитися на своє місто, на маленьку річку Гнізну, більше полюбити їх, що може бути одним зі свідчень переконливості та реалістичності письма.

Про специфіку художнього бачення Голокосту в одному з інтерв'ю для інтернет-газети «Збруч» розмірковує Олександр Степаненко. Він, зокрема, зазначає,

що Іда Фінк подає історію катастрофи через «дуже справжні» долі окремих людей, і «ця справжність вражає більше, ніж будь-яка страшна вигадка» [3].

Перекладачка Наталка Римська називає оповідання письменниці живими документами про людину, які в художній візії авторки перетворюються на універсальний досвід виживання в межових ситуаціях [3].

А.В. Міхеєва в результаті дослідження художнього часу й поетики темпоральності у збірці «Автобіографічні нотатки» та романі «Подорож» Іди Фінк доходить висновку, що у письмі авторки «концепція утворення «відтинків часу» є результатом травми, яку пережила письменниця під час Голокосту, <...>, тим самим сформувавши нові часові межі її світобудови» [4, с. 107].

Варто зазначити, що в сучасному українському науковому дискурсі осмислення постаті й творчості Іди Фінк перебуває на початковому етапі. Домінують дослідження краєзнавців та істориків, відгуки й оцінки публіцистів. З огляду на вагомість художнього голосу письменниці та універсальність її травматичного досвіду актуалізується потреба літературознавчого аналізу особливостей індивідуального стилю письменниці, проблемно-тематичної та жанрово-стильової оригінальності її спадщини, яка стала органічною частиною одразу трьох культур – польської, української та ізраїльської.

Мета нашої статті полягає в аналізі жанрово-стильової своєрідності короткої прози Іди Фінк крізь призму структурної організації збірки «Сад відпливає».

Виклад основного матеріалу дослідження. Збірка «Сад відпливає» містить 47 оповідань про події Другої світової війни, в основі яких лежать спогади автобіографічної довготривалої пам'яті про негативний і травмуючий досвід письменниці, а також спогади інших людей, записані авторкою або віднайдені згодом в архівах Яд Вашем. Більшість історій пов'язана з місцем реального перебування авторки, яке у творах позначається буквою «З.», тобто галицьким містом Збараж, та часом його німецької окупації. Менша частина – це Львів, Тернопіль, терени Німеччини, де після втечі з гето Іда Фінк рятувалася від смерті. Частина сюжетів побудована на спогадах про те, що відбувалося після війни.

Якщо в основу класифікації покласти часово-просторові координати, то прозу збірки умовно можна розділити на три такі групи: твори про довоєнні події та початок окупації; твори про масові вбивства євреїв або катастрофу; твори про повоєнні події. Умовність поділу проявляється у тому, що кожен окремих твір, віднесений до певної групи, містить у собі цілий комплекс ідей, фактів, деталей, зміщень чи поєднань різних часових пластів, а приналежність до тієї чи іншої групи не завжди визначає його місце в структурі цілої збірки, тобто авторка як укладачка збірки не завжди дотримується хронології Голокосту, перемішуючи спогади про довоєнне мирне життя та твори повоєнної тематики, що, на нашу думку, поглиблює картину трагедії. Для нас важливим є те, що збірка репрезентує епізоди, які мозаїчно складаються у цілісну картину життя/виживання як родини лікаря Людвіка Ландау, так і єврейської громади загалом в умовах порогової ситуації вибору, зміни відчуження часу, психологічних трансформацій тих, хто потрапив у жорна смерті.

Зазначимо, що окремі сюжети і картини, особливо ті, що мають автобіографічний характер, Іда Фінк раніше зробила частиною свого роману «Подорож», який вважається історією її самої та сестри Ельжбети. У романі є описи родинного саду, кабінету батька, будинку, річки Гнізни, її берегів, вигону, Базаринецького ставу, монастирського завулку, локацій, які авторка любила і які залишилися в її пам'яті назавжди. Згодом з'являється гето, лазня, похмура ринкова площа, куди зганяли перед стратою євреїв. Окрім сюжетної лінії життя і поневірянь сестер Ландау, у творі йдеться про матір, батька, тіток Стефанію та Сабіну, двоюрідних сестру Берту та брата Натана, їх порятунок чи загибель. Окремі з цих сюжетів згодом постають і у збірці короткої прози «Сад відпливає», але вже у формі оповідань та новел, які перемежуються розповідями про долі інших персонажів – як реальних, так і, можливо, вигаданих, оскільки не у всіх випадках є документальні підтвердження. З мозаїки коротких історій «Саду..» складається не лише особиста історія втрат і травми, а й загибель світу авторки. Недаремно письменниця наполегливо збирала й записувала свідчення про долі збаразьких євреїв, щоби чесно зафіксувати їх у художніх образах.

Однією із визначальних рис письма Іди Фінк є самобутня часово-просторова організація її малої прози. Вона зумовлена травматичним досвідом самої письменниці, яка належить до першого покоління митців, що в художній формі осмислювали геноцид євреїв.

Європейські філософи, зокрема О. Шпенглер, сформулювали думку, що сприйняття часу може зазнавати змін під впливом різноманітних подій. Голокост, безперечно, завдав колективної та індивідуальної травми, яка мала подальший вплив на долю людей, процес їх спілкування зі світом, сприйняття простору й часу, на художню літературу про нього, її поетику. Про це свідчить коротка проза Іди Фінк. Для письменниці літературна діяльність була не лише формою розповіді пережитого, донесення до світу правди про нього, а й способом артикуляції власної травми.

І. Фінк не репрезентує власну травму відкрито. Однак її травмованість простежується у текстових структурах, які часто побудовані у формі спогадів, де оповідь фрагментована, спостерігається зміщення часових пластів, апеляція до читача, оприявлення автора, який ніби вклинюється в передоручену третьоособовому розповідачеві нарацію. Такий тип побудови наративу відповідає положенню теорії травми про те, що травмованій особистості властиво забувати чи уникати страшних спогадів і переживань. У такому випадку можна говорити про латентну травму.

І. Фінк майстерно втілює свою художню концепцію «латок (відтинків) часу» у творах-спогадах про своїх убитих родичів, приятелів або знайомих. Це спостерігаємо в оповіданнях біографічного характеру «Сабіна під мішками. Нотатки до життєпису», «Євгенія. Нотатки до життєпису», «Юлія. Штрихи до життєпису». Наприклад, історія тітки Сабіни і її доньки Дори. Оповідання поділене на шість різних за обсягом частин, у яких йдеться про життя Сабіни до війни, її невдале

заміжжя та повернення до батьківського дому, змальовуються характери і звичне життя батьків, їхній природний відхід. Сказано і про сетер, що мешкають у Відні. Прикметно, що про останні хвилини самої головної героїні та її доньки авторка повідомляє вже в першій частині у формі тексту в дужках, подібного на авторський коментар: «(<...> останні хвилини, докладно кажучи, години між ранком та вечором її останнього дня, закарбувалися в пам'яті тривалою картиною. У тій картині не видно Сабіни та її доньки Дори. Обидві лежать під стосом порожніх мішків на коридорі юденрату. Ще лежать. За хвилю надійде п'яний есесівець.)» [5, с. 197]. Картина деталізується у п'ятому розділі як така, що написана за спогадами одного туриста з Австралії, який лежав колись в тому самому коридорі, але вцілів. Остання частина оповідання складається з одного короткого речення: «Рідко згадую Сабіну – та останнім часом частіше» [5, с. 204]. У тексті своєрідно поєднано два види оповіді – від третьої особи та Я-оповідь. Такий виклад надає оповіданню характеру спогадів та автобіографічності. А переплетення минулого і теперішнього засвідчує особливості латентної пам'яті травмованих геноцидом його жертв. Сам художній твір – яскраве свідчення способу переживання та «опрацювання» травми.

У структурі збірки варто виділити два оповідання, які розкривають передчуття трагедії. Перше, що має промовисту назву «Кінець», розпочинає збірку. В ньому йдеться про початок війни, який застає двох закоханих, очевидно, у львівській квартирі. Під гуркіт вибухів та військової техніки, що заходить у місто, вони розмовляють про музику, далі засинають. Дівчині страшно, вона розуміє, що розпочався новий час і так, як було, не буде вже ніколи. Твір має новелістичну розв'язку. Дівчина дивиться на сплячого хлопця, «беззахисного, як дитина, і, як дитина, несвідомого зла, що розпочалося» [5, с. 9]. Вона схиляється над ним, оберегаючи останні хвилини спокійного сну, та так і залишається похилена над ним. «Уже п'ятнадцять хвилин тривала війна» [5, с. 9]. Так завершується оповідання. Другий твір уміщений наприкінці збірки, посеред текстів, що належать до третьої тематичної групи, де йдеться про повоєнний час. Час події, що лежить в його основі, – мирне довоєнне життя. Кухарка Гафія з торгу приносить додому новину про кінець світу, що має настати через місяць. Усі сприймають балачки служниці з усмішкою. Мати варить варення, діти чекають на солодку пінку. Стоять чудові серпневі дні. У наступній частині тексту родина в українському домі слухає декламацію поезії. Під час проголошення рядка «Наказу не було стрілять...» починається гроза, а після неї світ лише «жовтий і мокрий». «Гафію знову беруть на кпини. Але служниця переконана у своєму: «Не смійтеся... Тим разом пройшов стороною, але ще прийде, прийде ще... побачиш...» [5, с. 209]. Коротке оповідання має іронічну назву «Мій перший кінець світу». З урахуванням того, що таке позірно веселе оповідання в контексті цілої збірки йде після оповідей про жахіття «другого», справжнього кінця світу і посередині «третього», безкінечно травматичного для тих, хто врятувався, мотив набуває філософського виміру. Силою художнього слова авторка спрямовує свій досвід у нескінченність.

Усі твори збірки об'єднані центральною темою катастрофи незалежно від того, який період історії вони відображають. Сама історія Голокосту складається з індивідуальних трагедій людей різного соціального та майнового статусу, віку, статі, роду занять. У ній зафіксовано зміну сприйняття реальності, трансформацію почуттів та емоцій, моральних норм. У своїй короткій прозі Іда Фінк творить нову мову Голокосту та нове обчислення часу. Письменниця використовує різноманітні жанрові форми малої прози, а саме: оповідання біографічного типу, що тяжіють до реалістичного письма («Євгенія»), класичну новелу акції («Гра в ключ»), модерністську безсюжетну новелу («Нічні варіації на тему»), новелу-коллаж про вмирання в бочці («Воскресіння пекаря»).

Риси унікальності мають два оповідання про першу і другу акцію знищення єврейського населення Збаража. У їх основі лежать сюжети про загибель кузена Іди Фінк Давида та нічну облаву на старих і німецьких людей. Для класичного оповідання ці нелюдські історії могли би бути самодостатніми. Проте Іда Фінк вибудовує їх так, що власне сюжети стають ілюстрацією до концептуальної експозиції, в якій розгортаються роздуми про час Голокосту, його перший і другий відрізок. Ці «відтинки» показують, як поступово відбувається сповзання до катастрофи, якої люди ще не усвідомлюють, тому намагаються жити своїм звичним життям. Твори «Відрізок часу» і «Другий відрізок часу» поряд з досконалою художньою мовою (наприклад, лазню, куди звозили впольованих людей, авторка називає «призначеною на комору, де перед подальшим транспортуванням громадили врожай із людей» [5, с. 71]) містять ознаки своєрідного трактату про час, тобто докладне міркування про особливість сприйняття, номінації та літочислення в роки екзистенційного виклику, яким став Голокост. Особливо таке поєднання простежується в оповіданні «Відрізок часу», де концептуальне осмислення нового часу і людини займає майже половину тексту. Оповідь ведеться начебто від першої особи, що створює ефект автобіографізму. Але часто «Я» переходить в «Ми», масштабуючи індивідуальну трагедію до меж колективної. Візія часу спрямована не в майбутнє, а в минуле. На початку авторка у формі уявного діалогу з читачем зазначає, що з відстані часу вона хотіла би розповісти про минуле, а саме про час, що мірявся не місяцями, і подати його не так, як напише зараз, не відтинками, а універсально, відсторонено. Їй здавалося, що вона до цього готова. Однак «порпання на звалищах пам'яті» показало, якими живими в її пам'яті є давні картини жахів. Тобто письменниця пояснює, чому тут буде історія Давида, який пішов на ринкову площу, а потім і на розстріл в луб'янецькому лісі – одному з місцевих бабиних ярів, що став могилою для багатьох збаразьких євреїв, добровільно, хоч мав можливість врятуватися.

Сила письма Іди Фінк полягає в тому, що у творах немає натуралістичних картин жахів, проте авторці вдається так подати окремі індивідуальні долі, епізоди з життя її «негероїчних героїв», що, як зізнається відомий український публіцист і журналіст В. Портников, він чи не вперше залишив недочитаною книжку, зупинившись на одному з оповідань. Це був твір «Тітіна» зі збірки «Сад відпливає».

Він зазначає, що не дочитав збірку через страх остаточної втрати віри в людяність і присягається повернутися до неї, «коли вже так не боїтимось шрамів, які неминуче залишить на моєму серці кожне оповідання. <...> Я виконаю свій обов'язок перед кожним, хто волає до мене з тиші й темряви цих сторінок» [6].

Прийоми ретроспекції та проспекції Іда Фінк використовує в автобіографічних та біографічних оповіданнях. Латки часу уміло складаються в цілісну історію загибелі чи порятунку героя. Найбільш драматичні чи трагічні ситуації та епізоди з життя приречених часто постають у новелістичних формах. Тут розгортаються зазвичай однолінійні сюжети про той чи інший епізод з життя реального або вигаданого персонажа. Так, у новелі «Гра в ключ» розповідається історія про те, як батьки готують дитину до ролі рятівника у випадку, коли по тата прийдуть карателі. Дитина повинна зіграти сцену пошуку загубленого ключа від вхідних дверей, щоби виграти час для втечі. Драматизм історії полягає в тому, що ніхто не думає про наслідки, зокрема й для дитини. Сама Іда Фінк в одному з інтерв'ю зазначала, що з погляду людей, які живуть у нормальних обставинах, те, що робили її сучасники в час катастрофи, виглядає як божевілля, тоді ж це було нормальним.

У новелістиці Іди Фінк яскраво простежуються екзистенційні мотиви вибору між життям і смертю або смерті на виду. Для прикладу, в новелі «Воскресіння пекаря» йдеться про те, як у таборі смерті стратили пекаря. Проте головною є не ця жахлива історія, а те, як після його загибелі ті, що поки залишаються живими, сперечаються про час і причини вбивства. Жанрово означений твір тяжіє до новели абсурду.

Висновки. Аналіз збірки показує, що однією з найважливіших рис жанрово-стильової своєрідності короткої прози Іди Фінк є талановите фрагментування її страшного життєвого досвіду і його художнє осмислення у різних жанрових формах – від роману до лаконічної новели. Письменниця залишається в історії літератури як своєрідна заручниця однієї теми, що виправдано та закономірно з огляду на її біографію. Проте її художнє мислення крізь призму нею ж і концептуалізованих «відтинків часу» відзначається різноманітністю і глибиною проникнення в індивідуальні історії як жертв, так і очевидців Голокосту. «Відтинки часу» є не лише етапами життя або поступового «входження» у страшний світ неминучого винищення її героїв, не просто художнім прийомом творення життєпису жертв засобами часових зміщень, тому що сама письменниця теж певною мірою є жертвою психологічного насилля. У контексті теми Голокосту, що у збірці «Сад відпливає» є наскрізною, «латки пам'яті», з яких зіткано лінійні та нелінійні життєписи літературних героїв в оповіданнях, а також короткі новелістичні історії, в основі яких лежить окремих драматичний епізод, складаються у цілісну страшну картину трагедії єврейського народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дронь А. Літературознавець Бартоломій Крупа про творчість Іди Фінк. Львів : Видавництво Старого Лева, 2021. URL: <https://starylev.com.ua/blogs/literaturoznavec-bartolomiy-krupa-pro-tvorcist-idy-fink>.
2. Федорів Т. Місто та люди Іди Фінк. *Culture.pl*. 28.09.2017. URL: <https://culture.pl/ua/stattia/misto-ta-l%D1%96udy-idy-fink>.
3. Степаненко О., Федорів Т., Римська Н. Іда Фінк: читати, аби розуміти. *Збруч*. 24.05.2021. URL: <https://zbruc.eu/node/105408>.
4. Міхеєва А.В. Травма Голокосту, часосприйняття та поетика темпоральності у збірці «Автобіографічні нотатки» й романі «Подорож» Іди Фінк. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Серія «Літературознавство»*. Т. 3. Київ : НаУКМА, 2022. С. 100–107.
5. Фінк І. Сад відпливає. Львів : Видавництво Старого Лева, 2021. 320 с. С. 197.
6. Портников В. Іда Фінк. Недочитана книга. *Нова Польща*. 18.01.2021. URL: <https://novapolshcha.pl/article/ida-fink-nedochitana-kniga/>.

REFERENCES

1. Dron, A. (2021). Literaturoznavecs Bartolomii Krupa pro tvorchist Idy Fink [Literary critic Bartolomii Krupa on the work of Ida Fink]. Vydavnytstvo Staroho Leva. 30.11.21. Retrieved from: <https://starylev.com.ua/blogs/literaturoznavec-bartolomiy-krupa-pro-tvorcist-idy-fink>.
2. Fedoriv, T. (2017). Misto ta liudy Idy Fink [The city and people of Ida Fink]. Culture.pl. 28.09.17. Retrieved from: <https://culture.pl/ua/stattia/misto-ta-l%D1%96udy-idy-fink>.
3. Stepanenko, O., Fedoriv, T., & Rymaska, N. (2021). Ida Fink: chytaty, aby rozumity [Ida Fink: reading to understand]. Zbruch. 24.05.2021. Retrieved from: <https://zbruc.eu/node/105408>.
4. Mikheieva, A.V. (2022). Travma Holokostu, chasospryiniattia ta poetyka temporalnosti u zbirtsi “Avtobiohrafichni notatky” y romani “Podorozh” Idy Fink [The Trauma of the Holocaust, Time Perception, and the Poetics of Temporality in the Collection of Autobiographical Notes and the Novel Journey by Ida Fink]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Literaturoznavstvo*. Т. 3. Kyiv : NaUKMA, S. 100–107.
5. Fink, I. (2021). Sad vidplyvaie [The Garden Sails Away]. Lviv : Vydavnytstvo Staroho Leva, 320 s. s.197.
6. Portnykov, V. (2021). Ida Fink. Nedochytana knyha [Ida Fink. An unread book]. Nova Polshcha. 18.01.2021. Retrieved from: <https://novapolshcha.pl/article/ida-fink-nedochitana-kniga/>.